

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ВОЛІ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ON THE QUESTION OF THE FORMATION OF THE WILL OF A LEGAL ENTITY

Цьомра В.Ю., аспірант кафедри публічного та приватного права
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського,
голова

ГО «Лабораторія права»

Стаття присвячена аналізу питань утворення, формування та реалізації волі юридичної особи. Автор зазначає, що воля є притаманною не лише фізичним особам, а і юридичним особам, не зважаючи на те, що воля відноситься до психологічного аспекту діяльності особи.

Автор робить історичний огляд теорій сутності юридичної особи, які впливають на досліджуване питання. Зазначено, що першою теорією сутності юридичної особи є теорія фікції (уособлення), автори якої вказують, що в юридичної особи відсутня власна воля.

Особливу увагу автор приділяє теоріям сутності юридичної особи, таким як теорія директора та теорія трудового колективу, які знайшли своє відображення у сучасному українському законодавстві. Так, прихильники теорії директора зазначають, що основним центром утворення та носієм волі юридичної особи є її директор (виконавчий орган). Згідно теорії трудового колективу, саме працівники є основними носіями правосуб'єктності юридичної особи і, відповідно, її волі.

Автор зазначає, що окремі елементи вказаних теорій збереглися сьогодні у нормах чинного українського законодавства, проте деякі погляди втратили актуальність. Як приклад наводиться процедура обрання керівника закладу вищої освіти, якого обирають члени трудового колективу.

Разом з тим у статті зазначається, що основою діяльності будь-якої юридичної особи є саме живі люди. Але, на думку автора, більш важливим елементом у процесі формування волі юридичної особи є не фізичні особи, а ті взаємозв'язки, які вони утворюють у процесі своєї діяльності.

Окрім того, автор зазначає, що на формування волі юридичної особи можуть впливати не лише директор чи трудовий колектив, а і засновники (учасники) такої юридичної особи. В якості прикладу наводиться процедура надання згоди на укладання значних правочинів від імені товариства з обмеженою відповідальністю.

Зазначається, що питання утворення та формування волі юридичної особи знайшло своє відображення в чинному українському законодавстві, але лише в окремих його галузях.

У висновках автор зазначає про складність досліджуваного питання та його актуальність, а також про необхідність подальших досліджень для більш глибокого вивчення даного питання.

Ключові слова: юридична особа, правосуб'єктність, дієздатність, теорії сутності юридичної особи, воля, волевиявлення.

The article is devoted to the analysis of issues of formation and realization of the will of a legal entity. The author notes that the will is inherent not only to physical persons, but also to legal entities, although the will refers to the psychological aspect of a person's activity.

The author makes a historical review of the theories of the essence of a legal entity, which influence the researched question. It is noted that the first theory of the essence of a legal entity is the theory of fiction (personification), the authors of which indicate that a legal entity does not have its own will.

The author pays special attention to theories of the essence of a legal entity, such as the theory of the director and the theory of the labor team, which are reflected in modern Ukrainian legislation. Thus, supporters of the theory of the director point out that the main center of formation and the bearer of the will of a legal entity is its director (executive body). According to the theory of the labor collective, it is the employees who are the main bearers of the legal personality of a legal entity and, accordingly, of its will.

The author notes that certain elements of these theories have been preserved today in the norms of current Ukrainian legislation, but some views have lost their relevance. As an example, the procedure for electing the head of a higher education institution, who is elected by members of the labor team, is given.

At the same time, the article notes that the basis of the activity of any legal entity is precisely physical persons. But, according to the author, a more important element in the process of forming the will of a legal entity is not physical persons, but the relationships they form during their activities.

In addition, the author notes that the formation of the will of a legal entity can be influenced not only by the director or the labor team, but also by the founders (participants) of such a legal entity. As an example, the procedure for granting consent to the conclusion of significant transactions on behalf of a limited liability company is given.

It is noted that the issue of the formation of the will of a legal entity is reflected in the current Ukrainian legislation, but only in certain of its branches.

In the conclusions, the author notes the complexity of the researched issue and its relevance, as well as the need for further research for a more in-depth study of this issue.

Key words: legal entity, legal personality, legal capacity, theories of the essence of a legal entity, will, expression of will.

Постановка проблеми. Юридична особа, як правове явище, вже давно стала стабільним учасником суспільних відносин, тому сьогодні, фактично, неможливо уявити життєдіяльність сучасного суспільства без участі тих чи інших установ чи корпорацій. Проте, не дивлячись на той факт, що юридична особа все ж таки є явищем правовим і не наділена власним біологічним організмом, та їй характерні деякі психологічні особливості, такі як власна воля. При чому, воля юридичної особи є автономною та відокремленою від волі її засновників, керівників чи інших членів (учасників), а подекуди їхні власні волі можуть суперечити одна одній.

Питання визначення, утворення та реалізації волі юридичної особи тісно пересікається з теоріями сутності юридичної особи, які намагаються пояснити феномен та зміст

такого складного поняття. Власне вивчення питання сутності юридичної особи завжди гостро лежало в науковій площині та до сьогоднішніх днів не знайшло єдиного підходу вирішення поставленої проблеми.

Вивчення питання волі юридичної особи зазвичай зводиться до визначення волі окремих її посадових осіб чи членів органів управління, проте таке формулювання є некоректним та частковим і потребує уточнення та деталізації. І по сьогоднішній день в теорії права існують труднощі з визначенням волі у суб'єктів права, які не мають чіткого відображення в матеріальній дійсності: держави, юридичних осіб тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дане наукове дослідження спрямоване на комплексне вивчення питання формування волі юридичної особи як окремого

елементу у структурі її правосуб'єктності. Окремі питання даного наукового дослідження становили певний інтерес зі сторони як вітчизняних, так і закордонних науковців. Разом з тим питання волі вивчалось переважно з точки зору психологічних аспектів суб'єкта права в цілому без врахування визначальних особливостей інституту юридичної особи та її правосуб'єктності. Наприклад, Кравчук В.М. розглядає вплив волі особи на формування і визначення її правового простору. Осадчук С.С. розглядає питання способів вираження волі в правовідносинах та їх наслідків, де особливий акцент робиться саме на укладанні тих чи інших правочинів. Проте комплексно питання визначення волі юридичних осіб у вітчизняній правовій науці висвітлено не було.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми.

Комплексно питання формування волі юридичних осіб як складового елементу їх правосуб'єктності не було досліджено а ні на загальнотеоретичному, а ні на галузевому рівні.

Формулювання основних цілей статті. Основною метою дослідження є здійснення комплексного аналізу питання формування волі юридичних осіб, її місце в структурі правосуб'єктності.

Виклад основного матеріалу наукового дослідження. Правовідносини, як один із ключових елементів сучасного соціального буття, є неможливими без їх суб'єктів. Питання вивчення та усвідомлення суб'єктів права є одним із ключових протягом всього існування юридичної науки, оскільки вони є не лише тими основними структурними елементами будь-якої правової системи, а й її творцями та архітекторами. Право є явищем суспільним, тому не може існувати поза межами соціуму, який наповнений його суб'єктами. В системі правовідносин одним із визначальних елементів є воля суб'єкта на вчинення тих чи інших дій або ухилення від їх вчинення, а враховуючи той факт, що останнім часом юридична особа як суб'єкт права превалює над фізичною особою, не дивлячись на те, що саме фізична особа є первинним суб'єктом права, то вивчення питання волі юридичної особи є важливим не лише з точки зору правової науки, а й з точки зору правотворення, правозастосування та інших сфер суспільного життя.

Для того, щоб належним чином усвідомити зміст такого поняття як воля юридичної особи, необхідно зробити короткий огляд історіографічних досліджень вивчення питання сутності та змісту юридичної особи, оскільки окремі теорії сутності юридичної особи намагаються висвітлити це питання через призму формування волі та волевиявлення.

Історично першою відомою науці була теорія фікції (Савінья), яка розглядала юридичну особу як правову конструкцію, що не існувала в фактичному чи біологічному значенні. Значний вплив на розвиток цієї теорії сутності юридичної особи в середньовіччі мала церква. Але це і не дивно, адже саме монастирі були потужними центрами освіти та науки і монахи були чи не єдиними, хто мав доступ до книг, вмів читати та писати. Так, Папа Інокентій IV зазначав, що юридична особа, будучи ненаділеною душею, а ні власною волею, не може бути відлучена від церкви, як це може бути з фізичною особою [1, с. 14; 2, с. 37]. Такі трактування зводились до того, що не будучи фізичним суб'єктом, юридична особа існує лише завдяки правовій техніці фікції, тому в неї і не може існувати власної волі. Воля юридичної особи вбачалась як сукупність воль її членів чи учасників. Не можемо погодитись з такою позицією, оскільки, на нашу думку, юридична особа, будучи складним соціальним організмом, не є примітивною сукупністю своїх членів чи учасників. Воля юридичної особи часто формується виходячи з цілі, яка перед нею поставлена, і така воля може іти в розріз із волями членів, учасників, органів управління чи трудового колективу.

Проте, піддаючи критиці ті чи інші погляди чи висловлювання, варто, перш за все, звертати увагу на час та обставини, коли вони були озвучені, адже в епоху Середньовіччя дійсно важко було усвідомити реальність суб'єкта правовідносин, який не був матеріалізований. Тому і погляди на сутність юридичної особи еволюціонували, а не навпаки.

Практично всі теорії сутності юридичної особи сходяться на тій позиції, що особистісною складовою будь-якої юридичної особи (чи то органу державної влади чи місцевого самоврядування, чи громадського об'єднання чи приватної корпорації) є живі люди. На нашу думку, таку позицію потрібно деталізувати не просто поняттям живі люди, а фізичні особи (як саме правовим поняттям). Тому не можна не звернути увагу на такі теорії сутності юридичної особи, як теорія колективу чи теорію директора (керівника). Не дивлячись на той факт, що ці теорії були висунуті радянськими вченими-правознавцями, проте вони знайшли певне відображення в формуванні сучасних уявлень про юридичну особу та формування її волі. Разом з тим, варто підкреслити, що ми не намагаємось засудити чи навпаки виокремити ідеї радянських науковців з точки зору їх територіального походження та історичного фактажу (відсутності приватної власності, не належної оцінки ролі та місця юридичної особи в системі побудови правовідносин через особливості правової системи в цілому і т.д.). Їхні погляди на теорії сутності юридичної особи та формування її волі були сформовані під впливом часу та обставин.

Так, відповідно до вищезгаданих теорій, висунутих радянськими вченими, воля юридичної особи може формуватися під впливом трудового колективу, учасників (засновників) або директора. Якщо розглядати ці теорії кожен окремо, то можемо виокремити як плюси (або позиції, з якими ми згодні), так і мінуси (позиції з якими не згодні або такі, які втратили актуальність).

Прихильником теорії трудового колективу був радянський вчений А.В. Венедиктов, який зазначав, що носієм правосуб'єктності юридичної особи є її трудовий колектив. В свою чергу Ю.К. Толстой вважав, що, наприклад, носіями правомочностей стосовно майна, яке належить юридичній особі, є не сама юридична особа чи її трудовий колектив в цілому, а кожен працівник як сторона в трудовому договорі [3, с. 79]. Такі позиції, на нашу думку, є сумнівними, оскільки правосуб'єктність юридичної особи є відносно сталим явищем і не змінюється чи слабо змінюється при зміні працівників, засновників (учасників) чи навіть персонального складу виконавчого органу. Малоімовірно є той факт, що інженер може самостійно виражати волю всього конструкторського бюро чи той факт, що право власності на станок, за яким він працює, автоматично переходить до нього. З іншої сторони, можемо вказати як приклад виявлення волі трудового колективу обрання керівника закладу вищої освіти. Так, відповідно до частини 3 статті 43 Закону України «Про вищу освіту», керівник закладу вищої освіти обирається шляхом таємного голосування. При цьому брати участь у виборах керівника закладу вищої освіти мають право кожен науковий, науково-педагогічний та педагогічний штатний працівник закладу вищої освіти, представники з числа інших штатних працівників, які обираються відповідними працівниками шляхом прямих таємних виборів, виборні представники з числа студентів (курсантів), які обираються студентами (курсантами) шляхом прямих таємних виборів [4]. Таким чином, фактично, трудовий колектив може певним чином (частково прямо, а частково опосередковано) впливати на формування волі вищого навчального закладу. Проте така форма впливу не є притаманна всім без виключення юридичним особам, тому більше є виключенням з правила, а ніж самим правилом.

Разом з тим, Ю.К. Толстой зазначав, що носієм правоздатності і відповідно джерелом формування волі будь-

якої юридичної особи є її директор. Лише директор може визначати напрямки руху та бути джерелом волі юридичної особи [6, с. 109–110]. Такі формулювання частково знайшли своє відображення у сучасній правовій науці. Так, Цивільний кодекс України визначає, що юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону, а орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, зобов'язана діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень. Разом з тим Цивільний кодекс України встановлює, що у окремих випадках юридична особа може набувати цивільних прав та обов'язків і здійснювати їх через своїх учасників [4]. Знову ж таки це радше виключення з правила, а ніж саме правило. Для прикладу, можемо назвати повне та командитне товариство, де повні учасники вказаних товариств мають право діяти від імені самого товариства, якщо засновницьким договором не визначено іншого механізму. Проте такі організаційно-правові форми юридичних осіб не є надміру поширені чи популярні у сучасному українському правовому полі.

Таким чином, бачимо, що т.з. «теорія директора» частково знаходить своє відображення в сучасних нормах українського законодавства, проте вона не є виключною, адже поряд із директором (керівником) і інші органи та особи можуть впливати на формування волі юридичної особи або безпосередньо її реалізовувати. Діяльність керівника юридичної особи не завжди отожднюється з діяльністю самої юридичної особи, оскільки являє собою виконання певних функцій, покладених на нього для функціонування самої юридичної особи.

Сутність юридичної особи, перш за все, полягає не в самих фізичних особах, а в тих взаємозв'язках, які вони між собою утворюють задля досягнення спільної мети. Тому юридична особа являє собою складну систему соціальних взаємозв'язків, волевиявлення якої становить суб'єктивний аспект її діяльності. Наприклад, Рябченко Ю.Ю. зазначає, що судові рішення, ухвалені судами в процесі здійснення ними правосуддя, можна розглядати як волевиявлення органу державної влади – суду. При цьому науковець зазначає, що таке волевиявлення є суб'єктивним, проте воно нерозривно пов'язане із об'єктивним аспектом діяльності судів: оформленням такого рішення у формі процесуального документу [7, с. 227].

Юридична особа реалізує права та обов'язки не через всіх членів трудового колективу, а лише через тих, які уповноважені на вчинення певних дій. Тому запитання хто є дійсним носієм волі юридичної особи, виглядає дещо некоректно, оскільки власне сама юридична особа є дійсним центром формування волі та її реалізації в рамках правового поля. Права юридичної особи належать їй самій та не належать фізичним особам, які становлять людський субстрат, а колектив юридичної особи діє в межах самої юридичної особи, а не десь поза її межами. Разом з тим основною задачею юридичної особи є створення стабільного правового становища незалежно від зміни людського субстрату.

Юридична особа здійснює свою діяльність на підставі установчого документа (статуту чи положення), затвердженого уповноваженими особами чи органом. Тому можемо стверджувати, що основні та фундаментальні зачатки волі юридичної особи формуються саме в цьому документі. При цьому, при вивченні порядку та способів формування волі юридичної особи, варто зазначити, що існують органи, які формують волю юридичної особи і при цьому можуть своїми діями безпосередньо її реалізовувати, та органи, які впливають на формування волі юридичної особи, проте не уповноважені її реалізовувати у взаємовідносинах із зовнішнім світом. Наприклад, Закон

України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» визначає, що статут товариства може встановлювати особливий порядок надання згоди уповноваженими на те органами товариства на вчинення певних правочинів залежно від вартості предмета правочину чи інших критеріїв (значні правочини) [8]. При цьому реалізовувати волю юридичної особи все одно буде виконавчий орган (прямо чи опосередковано), але формується воля, в тому числі, і під впливом вищих органів управління (загальних зборів чи наглядової ради).

Цікавим є досліджуване питання для кооперативних організацій. Так, законодавство про кооперацію визначає принципи діяльності кооперативу, вказуючи, що кооператив спрямовує свою діяльність перш за все або переважно для задоволення виробничих чи соціально-побутових проблем своїх членів. Виробничий кооператив утворюється на засадах обов'язкової трудової участі його членів з метою одержання прибутку, обслуговуючий кооператив спрямовує свою діяльність для надання послуг переважно членам кооперативу (обслуговуючі кооперативи надають послуги іншим особам в обсягах, що не перевищують 20 відсотків загального обороту кооперативу), а споживчий кооператив створюється з метою задоволення споживчих потреб його членів [9]. Таким чином загальні принципи формування волі кооперативної організації безумовно спрямовані на реалізацію прав та задоволення інтересів її членів. В той же час члени кооперативів безпосередньо не беруть участі в «зовнішній» діяльності юридичної особи, тобто в такій діяльності, яка спрямована на взаємовідносини з третіми особами. В цей же час, цим «зовнішнім» правовідносинам завжди протиставляються «внутрішні» правовідносини в юридичній особі, т.з. «внутрішньокорпоративні» правовідносини. Таким чином і утворюється баланс у діяльності та існуванні кооперативу. Разом з тим, можемо говорити не лише про кооператив, а й про деякі інші види юридичних осіб, але вищевказані висловлювання ми приводимо лише як приклад.

Питання визначення волі юридичної особи належним чином не знаходить повного відображення в чинному законодавстві України, а ті норми, які наближені до даного питання є переважно цивілістичними. Так, наприклад, Шишка О.Р. та Шишка Н.В. описують закладений в статті 1 Цивільного кодексу України концепт, згідно якого будь-який учасник цивільних правовідносин є волездатним, в тому числі і юридична особа. Разом з тим науковці вказують на деякі «аномалії» у правовому оформленні волевиявлення юридичної особи [10, с. 147]. Проте, такі ідеї є виключно цивілістичними, оскільки базуються, перш за все, на свободі волі. Та не завжди воля юридичної особи формується вільно: інколи вона може сформуватись в рамках заданого правового вектору, а інколи взагалі під впливом певного примусу.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Питання формування та вираження волі юридичної особи не є до кінця дослідженим в сучасних умовах. Юридична особа все більше і більше домінує в сучасному економічних відносинах над фізичною особою, тому потребує більш глибокого дослідження всіх аспектів свого правового статусу та діяльності, особливо враховуючи ту велику кількість організаційно-правових форм юридичних осіб, можливість створення та функціонування яких сьогодні дозволяє чинне законодавство України. Враховуючи досліджене вище питання, можемо акцентувати увагу на наступних висновках:

По-перше, беззаперечно основою діяльності будь-якої юридичної особи є людський субстрат, при чому, на нашу думку, правильним буде формулювання саме поняття фізичної особи як правового поняття. Через діяльність уповноважених фізичних осіб формується і реалізується воля юридичної особи.

По-друге, воля юридичної особи може формуватися під впливом засновників (учасників, членів) юридич-

ної особи, її трудового колективу та/або виконавчого органу (керівника). Разом з тим, не можна однозначно стверджувати, що хтось конкретно з вказаного переліку є єдиноначальним центром утворення та формування волі юридичної особи. Переважно це є певний синтез дій для формування волі юридичної особи.

По-третє, реалізується воля юридичної особи через дії уповноважених на те фізичних осіб. При чому, залежно від організаційно-правової форми юридичної особи перелік чи статус цих уповноважених фізичних осіб – представників може бути різний.

По-четверте, не викликає сумнівів той факт, що воля юридичної особи є відокремленим та автономним явищем. Воля юридичної особи не є примітивним об'єднанням воль її засновників (учасників), керівника чи інших осіб. Дуже часто воля юридичної особи може не співпадати і навіть суперечити волі засновників, трудового колективу чи керівника, проте формується вона під взаємним впливом окремих груп одна на одну. Таким чином відбувається об'єднання вольових зусиль окремих органів чи осіб в інтересах об'єднання в одну цілісну волю юридичної особи.

По-п'яте, воля юридичної особи займає особливе місце в структурі її правосуб'єктності, оскільки є визначальним психологічним фактором у процесі діяльності юридичної особи. На нашу думку, воля юридичної особи лежить не лише у площині поняття дієздатність, а й правоздатності юридичної особи, тобто правосуб'єктності в цілому.

Як вбачається з вказаного дослідження, вивчення джерел утворення та формування волі юридичної особи, а також механізмів її реалізації, є доволі складним, особливо з врахуванням різноманіття організаційно-правових форм юридичних осіб. З однієї сторони, велика кількість досліджуваних питань є позитивним як для науки, так і для правотворчої чи правозастосовної діяльності. Проте з іншої сторони, таке різноманіття часто призводить до плутанини та можливості підміни понять. На нашу думку, дане питання необхідно більш глибоко досліджувати для формування єдиних за формою та змістом понять, проте з врахуванням тих чи інших особливостей, притаманних окремим формам юридичних осіб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мозолюк-Боднар Л.М. Становлення та розвиток учень про сутність юридичної особи у правовій доктрині. *Приватне та публічне право*. 2020. № 1. С. 13–17. URL: <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2020.1.3> (дата звернення: 23.03.2023).
2. Прилуцький Р.Б. Основні теорії юридичної особи та їх вплив на розвиток організаційних форм суб'єктів господарювання. *Юридична наука*. 2013. № 2. С. 35–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2013_3_6 (дата звернення: 23.03.2023).
3. Парасюк М.В. Сутність і правова природа юридичної особи. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. № 3. С. 76–80. URL: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.3.14> (дата звернення: 23.03.2023).
4. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII : станом на 1 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 28.03.2023).
5. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 1 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 29.03.2023).
6. Жигалкін І. До визначення правового статусу керівника юридичної особи як її органу і як працівника. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 4. С. 105–113. URL: http://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/iloverpdf_com-105-113.pdf (дата звернення: 28.03.2023).
7. Рябченко Ю.Ю. Роль суду в доказовій діяльності в сучасному змагальному цивільному судовому процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2/2020. С. 222–230. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-1.35> (дата звернення: 30.03.2023).
8. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 06.02.2018 р. № 2275-VIII : станом на 1 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text> (дата звернення: 29.03.2023).
9. Про кооперацію: Закон України від 10.07.2003 р. № 1087-IV: станом на 1 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text> (дата звернення: 30.03.2023).
10. Шишка О.Р., Шишка Н.В. Волєздатність юридичної особи: аномалії правової визначеності ЦК України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 146–149. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-3/36> (дата звернення: 30.03.2023).